

KAJETAN GANTAR: HELENIZEM

1. TERMINOLOGIJA

- izraz se uporablja v različnih pomenih:
  - prvotno označuje prizadevanje za čistost in pristnost grškega jezikovnega izražanja
  - kasneje označuje grški način življenja, navade in starogrško verstvo
  - v novejši grščini je izraz težnje za politično združitev vseh Grkov
- v modernih evropskih jezikih:
  - kot oznaka kulturno-zgodovinskega obdobja (sodobno zgodovinopisje, literarna zgodovina)
  - oznaka za kulturo starih Grkov (Helenov)
  - oznaka za grške tujke v domačem jeziku
- helenizem označuje torej predvsem neko kulturno-zgodovinsko obdobje: obdobje po smrti Aleksandra Makedonskega, ko je prišlo do velike zunanje ekspanzije helenizma in do njegovega prepletanja z orientalskimi prvini

2. ČASOVNI OKVIR

- kot začetna datacija se največkrat navaja letnica ustanovitve Aleksandrije 330 pr. n. št. ali letnica smrti Aleksandra Makedonskega 323 pr. n. št.
- kot zaključni mejnik se navaja bitka pri Akciju oz. padec Aleksandrije 30. pr. n. št., ki je bila v tem obdobju eno od osrednjih žarišč kulturnega snovanja in ustvarjanja
- helenizem torej sovпада z nastankom, razcvetom in padcem Aleksandrije ali z razdobjem dveh najvplivnejših monarhov antičnega sveta, Aleksandrom in Avgustom

3. PERIODIZACIJA

- tri stoletja trajanja
- Schneider loči 4 razvojne etape:
  - Zgodnji helenizem ok. 330-280
  - Visoki helenizem ok. 280-220
  - Notranja kriza helenizma ok. 220-146
  - Pozni helenizem 149-30

4. PROSTORSKI OKVIR

- največja ekspanzija grške genialnosti
- širi se v stri Egipt, Mezopotamijo, Sirijo, Libanon, Palestino, Malo Azijo, južno Italijo in postopoma v sam Rim, iz Marseilla se širi po Azurni obali od Pirenejev do Alp...
- Rim: Scipionov filhelenski krožek: prevzema grške kulturne ideje in tudi Aleksandrove politične ambicije v tolikšni meri, da grška kultura preplavi področje Rima in južne Italije
- pride tudi do Indije preko poti, po kateri je potovala vojska Aleksandra Makedonskega
- v tem času Atene zgubijo osrednjo kulturno vlogo, ker se uveljavljajo tudi druga žarišča: Aleksandrija, Pergamon, Korint, Rodos, Kirene...) Najpomembnejše kulturno središče pa postane Aleksandrija, prestolnica najbogatejše helenistične države – Egipta!!! Mesto je zgrajeno po načelu enakih kvadrantov, je zelo razvito > Aleksandrijski muzej = hiša Muz (prva znanstvena akademija z biblioteko in inštituti), največja knjižnica antičnega sveta, ki je zgorela l. 47 pr. n. št.
- helenizem je zato imenovan tudi aleksandrijska doba > aleksandrijska elegija, filologija...

5. POLITIČNE IN EKONOMSKE ZNAČILNOSTI

- dokončni zaton neodvisnih grških mestnih držav
- ugasne demokracija, ki je bila povezana s posameznimi polisi
- kontinentalna Grčija doživlja globoko ekonomsko krizo > migracije delovne sile na Bližnji Vzhod

- grščina tako postane mednarodni občevelni jezik v vsem Orientu in vzhodnem Sredozemlju
- predvsem postane jezik intelektualne elite
- Bližnji Vzhod in Egipt doživljata gosp. Razcvet

6. VERSTVO IN FILOZOFIJA

- verski sinkretizem je posledica migracij (mešanje narodov > mešanje verstev)
- v grško religijo vdirajo orientalski kulti, egipčanski bogovi, božanstva se enačijo ena z drugimi...
- ljudje se s svojimi upi iz tegob zatekajo v onostranstvo > ta verovanja dobijo sedaj novo podlago, ponovno oživi teorija o bližajoči se svetovni katastrofi, o vesoljnem potopu...
- močne vplive Orienta kaže tudi najpomembnejša fil. šola tega obdobja = **stoicizem**; njeni utemeljitelji so Semiti; **poudarek je na etičnem nauku, ki nosi strogo asketsko obeležje in doseže vrhunec v načelu enakosti vseh ljudi – človeška duša je le iskra vesoljnega praognja ali prauma, ki vlada vsemu; človekova sreča je identična s krepostjo, ta pa daje človeku neodvisnost od zunanjega sveta...**
- druga filozofija = **epikureizem**; **njegova etika je vsa usmerjena v srečo posameznika; srečo pa je mogoče doseči le v zmernem uživanju in neomajnem dušnem miru in apolitizmu ter v absolutni odmaknjenosti od zunanjega sveta**

7. UMETNOST

- helenizem izgublja občutek za zdravo mero, uravnovešenost in harmonijo, namesto tega se predaja ogromnemu, fantastičnemu
- primer je urbanistični koncept Aleksandrije (kozmpopolis, megalomanskost)
- je nasprotje klasični grški umetnosti
- težnja po ogromnosti > helenizem se ves predaja patosu, ki pa ga zna utelesiti le v razkošju zunanjih oblik
- pojavi pa se tudi težnja po majhnosti > slikarstvo, kiparstvo
- prvič po mikenski dobi oživi kult za upodabljanje narave > keramika, mozaiki
- pojavi se tihožitje

8. ZNANOST

- poglobitna značilnost je razvejana specializacija – botanika, zoologija, meteorologija, mehanika, matematika, filologija, geografija, astronomija, anatomija...
- značilna je tudi faktografska usmerjenost: zbiranje, sortiranje, deskripcija gradiva
- središče znanstvenega raziskovanja je Muzej v Aleksandriji
- svoje rojstvo in zlato dobo doživi **filologija**:
  - o **v Aleksandriji**: poglobitna naloga je izdajanje in komentiranje velikih stvaritev grške poezije iz preteklih stoletij, v ospredju je skrb za pravilno razumevanje besedila > izdelajo sistem diakritičnih znamenj – oklepaji...
  - o **v Pergamonu**: drugo središče filoloških študij; ustanovijo velik oknjižnico
  - o tretje središče predstavlja **Rodos**

9. ZNAČILNOSTI HELENISTIČNE POEZIJE

- z ekspanzijo znanosti se širi tudi knjiga > ni več samo privilegij bogatejših
- razmah papirusne proizvodnje, iznajdba pergamenta
- razcvet knjižničarstva; knjižnica postane zdravilišče duše
- vse to vpliva tudi na pesništvo > H pesniki ne ustvarjajo več pod okriljem božanskega navdiha, ampak v dobro založeni knjižnici
- v poezijo preide tudi H smisel za sistematično zbiranje in klasificiranje gradiva > razcvet doživi katalogna poezija

- H pesniki se ukvarjajo z **znanostjo**: bogovske himne, ljub. epigrami, epske pesnitve... imajo elemente astronomske, geografske... učenosti > pojavi se torej nov tip učenega pesnika *poeta doctus*, ki piše hermetično poezijo, namenjeno izobraženemu krogu bralcev
- najizrazitejši predstavnik je **Kalimah** > »Ne pojem ničesar, kar ne bi bilo dokumentirano«; namesto ustvarjalne fantazije je nastopilo naporno in težaško znanstveno argumentirano verzificiranje > stil = **aleksandrinizem!!!**
- Kalimah je nosilec mikro-koncepta (miniaturno izrezljana H poezija: »**Odgovor Telhinom**« - strnjene, zgoščene poteze, podane v podrobnostih)
- makro-koncept poezije: **Antimah iz Kolofona** > predhodnik H učene poezije
- **pesniški izraz H poezije**:
  - *učen*
  - *zastrt*
  - *težko razumljiv*
  - *nabrekel, izumetničen*
  - *arhaično obarvan ali z dodanimi neologizmi*
- **Likrofon** v delu »**Aleksandra**« te tendence privede do skrajnosti (nabrekla učenost, namigi, dvoumne prerokbe, neznane besede...)
- motivika H poezije: namesto splošno znanih motivov iz trojanskega cikla in mitov o tebanski kraljevi hiši, o Heraklu... se pojavijo manj znani, lokalni miti (Kalimahovo načelo, naj vsak ubira svojo pot in hodi po svoji stezi)
- ustvarjanje novih lit. zvrsti: H zavestno ruši meje klasične književnosti, v kateri ima vsaka zvrst svojo razvojno pot s svojimi zakonitostmi > tu pa komedija vsrkava vase prvine tragedije in preraste v meščansko dramo, bogovska himna se spremeni v burlesko, retorika se iz pol. preseli v poezijo, prepletajo se resnobne in šaljive prvine v eni in isti umetnini > rušijo se torej meje med znanostjo in poezijo pa tudi med prozo in verzifikacijo = prosimetrum

10. RAZVOJ LITERARNIH ZVRSTI

- helenizem je gojil zlasti epiko, ker pa je bila ta poezija povezana s konkretnim časovnim dogajanjem, je bila skoraj v celoti izgubljena
- 2 novi obliki epskega pesništva
- **učni epos** (**Arat – Phainomena**)
- **zgodovinski epos** (pesniki povečujejo junaštva in slavna dela H knezov in monarhov; kronološki značaj imajo le nekateri – opevanje zaokrožene zgodovine posameznih dežel: **Rian: Achaika, Messeniaka, Thesalika, Eliaka**; tu so še: **Anali, Enij**)
- **mitološka epika**; doživi novo preobrazbo:
  - **Apolonij z Rodosa: Argonautika**; ena redkih H epskih pesnitev ki je v celoti ohranjena; posebnost je psihološko poglobljeno opisovanje detajlov in epizod; pomembno vlogo igra **erotika** > junaki so v primerjavi s homerskimi zelo pasivni; osrednji junak Jazon je pravi anti-heroj >>> makro-koncept
- **epiliji**: mikro-koncept; **je pomanjševalnica k epu, je kratka epska pesnitev, ki obsega le nekaj stotin verzov, a je tako stilno kot kompozicijsko do kraja izdelana**:
Moshos: Evropa; + **Katul, Kalimah**
- od ustaljenih liričnih zvrsti sta tu **elegija in epigram**;
- nove zvrsti so **idila in likovna poezija**
- **ELEGIJA**:
  - omejuje se na opevanje mitičnih snovi
  - predhodnik je **Antimahos iz Kolofona**, ob smrti žene napiše pesnitev **Lyde**; v elegijo uvaja katalogno nanizano mitično snov, ki jo prilagaja svojemu razpoloženju
  - **Kalimah: Izviri**; opevanje praznikov in običajev brez neposrednih čustev
  - predstavniki so še: Filetas, Eratostenes, Aleksander..., rimski pesniki Kornelij Galus, Tibul, Propercij, Ovidij (subjektivni)

- **EPIGRAM:**
  - najbolj priljubljena pesniška zvrst
  - kratek obseg
  - zgoščenost izraza
  - osrednja motiva sta Eros in Tanatos (ljubezen in smrt)
  - Klaimah, Asklepiades, Leonidas
- literarna ustvarjalnost na področju epigrama je doživela velik razmah > selekcija > antologije: Venec, Cvetje, Kupček, Medeno satovje, Livade, Preproge... Le-te so se izgubile, so pa ohranjene v dveh antologijah iz bizantinskega obdobja
- iskanje novih, domiselnih izraznih možnosti: nastane vrsta novih metričnih oblik > **likovno pesništvo** (verzi so razporejeni v obliki čaše, vrča, sekire...) Začetnik je **Simias z Rodosa**
- **akrostih:** kot znamenje avtorstva
- iz občutka utrujenosti in naveličanosti velemestnega življenja raste **bukolsko pesništvo** (glavni junaki so pastirji, prizorišče je podeželje, preprost jezikoven izraz)
- **mimijambi;** tematika je iz meščanskega življenja; Herondas
- **komedija** > 3 faze
  - stara komedija (Aristofan)
  - srednja komedija
  - nova komedija

NOVA KOMEDIJA:

- ne pozna mitičnih junakov, tema meščanskega življenja, nosilci dogajanja niso več zgod. osebnosti, ampak navadni meščani
- osnovno načelo ljudi je imeti dobiček in denar; ni več hrabrosti, konec je herojskih idealov
- komika je fina, zastrta, namesto sramotilne napadalnosti > duhovita domiselnost); **Evipid: Alkestida**
- !!!posebno priljubljeno sredstvo nove komedije je anagnorizem = prepoznanje
- poglavitna stvar nove komedije so značaji!!!
- **Menander:** najpomembnejši predstavnik nove komedije
- + Filemon, Difilos, Plavt, Terencij
- Poglobljen interes za preučevanje značajev = **karakterologija**; temeljni dokument je delo Teofrasta, Aristotelovega učenca, z naslovom »Značaji«; opiše 30 neg. člov. likov
- priročniki (ekspanzija znanosti)
- diatriba: poljubni filozofski spisi
- filozofsko pismo = poslanica
- apokrifna pisma
- zgodovinopisje
- začetki antičnega romana > Aleksandrov roman (opisovanje popotovanj)
- erotično-patetični roman (popotne fantastične dogodivščine in patetizirana erotika)
- bolj kot roman so v H prozi priljubljene krajše pripovedne vrste:
- novela,
- miletske zgodbe – kratke, vedre duhovite erotične zgodbe iz maloazijskega okolja; sproščeno pojmovanje erotike
- strastne ljubezenske zgodbe
- začetki prevajalske umetnosti (prevodi babilonskih astroloških spisov) + **Septuaginta:** prevod Sv. pisma Stare zaveze, ok. 200, iz hebrejščine > grščino